

УДК 811.161.2:81'42:81'36

Н. А. Ковальська

ОКЛИЧНІ РЕЧЕННЯ ЯК ВИЩИЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЙНОЇ ЕКСПРЕСІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ковальська Н. А. Окличні речення як вищий прояв емоційної експресії в українському економічному дискурсі.

Стаття присвячена дослідженню експресивного синтаксису економічного дискурсу. Розглянуто характерні для наукового мовлення різні типи окличних речень. Виявлено експресивно-виражальний потенціал окличних речень у наукових текстах економічного дискурсу на матеріалі українського журналу «Економіст».

Ключові слова: експресивність, синтаксис, економічний дискурс, наукове мовлення, окличні речення.

Ковальская Н. А. Восклицательные предложения как высшее проявление эмоциональной экспрессии в украинском экономическом дискурсе.

Статья посвящена исследованию экспрессивного синтаксиса экономического дискурса. Рассмотрены характерные для научной речи различные типы восклицательных предложений. Выявлен экспрессивно-отображаемый потенциал восклицательных предложений в научных текстах экономического дискурса на материале украинского журнала «Экономист».

Ключевые слова: экспрессивность, синтаксис, экономический дискурс, научная речь, восклицательные предложения.

Kovalska N.A. Exclamatory sentences as the highest manifestation of emotional expression in Ukrainian economic discourse.

The article investigates the expressive syntax economic discourse. The characteristic for the different types of scientific speech of exclamatory sentences. Is revealed expressive displayed potential of exclamatory sentences in scientific texts economic discourse on the material of the Ukrainian magazine «The Economist».

Key words: expressive, syntax, economic discourse, scientific speech, exclamatory sentences.

У сучасній лінгвістичній парадигмі активно вивчають питання експресивізації мовлення, оскільки експресивність є однією з важливих

текстових функцій – прагматичної. Наразі, наявність експресивності в наукових текстах визначають Н. Арутюнова, М. Кожина, З. Курбанова, Н. Мілованова, Н. Разінкіна. Серед вітчизняних досліджень можна відзначити поодинокі розвідки Н. Непийводи, С. Радецької, Н. Пільгуй (Колесник), Н. Ріман та ін.

Експресивність наукового стилю зумовлена пізнавально-комунікативною потребою: зміст наукового тексту стає переконливішим завдяки добору відповідних мовних засобів, передачі необхідної інформації відповідною формою.

У сучасній українській мові експресивність забезпечують мовноструктурні засоби (семантика, звуковий склад слова, наголос, афікси, частки тощо); різноманітні способи та прийоми стилістичної обробки мовних елементів (розтягування звука, алітерація, розбиття слова на склади і под.); застосування синтаксичних фігур (парцеляція, приєднування, еліipsis та ін.); використання тропів (метафори, гіперболи тощо) [6, с. 149].

Поширена думка, що для наукового мовлення характерним є незначне вираження експресивності. Загальновідомо, що в текстах художнього, публіцистичного, побутового стилів для вираження експресії слугує широкий спектр мовних засобів, але головна роль належить переважно емоційно-експресивній лексиці. У свою чергу, для наукового мовлення нормативним є відсутність емоційно забарвленої лексики, тому висловлювання переважно стандартизовані, клішовані й уживані в усіх видах наукових текстів. Ступінь вираження експресивності залежить від наукового профілю, комунікативно-стильового типу й жанру та збільшується у разі переходу від науково-технічних до текстів гуманітарного профілю, від академічних до науково-популярних.

Необхідно зазначити, що головна роль в експресивізації наукового мовлення належить синтаксичним засобам. Так, на думку І. Кочан, «головною ознакою наукового стилю є його синтаксис» [3, с. 322].

Помітна активізація наукових досліджень, спрямованих на вивчення комунікативно-прагматичних аспектів різних типів дискурсу, та зацікавленість науковців у виявленні шляхів та засобів експресивізації мовлення визначають актуальність нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати експресивно-виражальний потенціал окличних речень у наукових текстах економічного дискурсу на матеріалі українського журналу «Економіст». Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити наявність в економічному дискурсі окличних речень як найяскравіших синтаксичних засобів вираження емоційної експресії; 2) розглянути характерні для наукового мовлення

різні типи окличних речень; 3) охарактеризувати комунікативно-прагматичний (зокрема, емоційно-експресивний) потенціал окличних речень у наукових текстах економічного дискурсу.

Об'єкт дослідження – окличні речення як засіб синтаксичної експресивізації економічного дискурсу. Предмет вивчення – експресивно-виражальний потенціал окличних речень у науковому мовленні економічного дискурсу. Матеріалом дослідження послуговували наукові статті українського журналу «Економіст» за 2013–2015 роки.

Синтаксично-експресивні засоби є структурами, з одного боку, нормативними (експресивність визначена контекстом, стилем, та формою їхньої реалізації), а з іншого, – синтаксичними (мають абстрактний характер, зокрема, довжина речення, порядок слів у ньому, тип речення). Атрибутивний характер цього різновиду синтаксичних засобів пояснюють їхню належність до конструкції, а не до контексту, у якому вони набувають свого визначення [5, с. 180–181].

Відповідно до мети висловлення та задля збільшення ефекту емоційного впливу мовець використовує різні транспозиції типів речення (розповідних, питальних, спонукальних і бажальних). Так, автор наукових статей, формуючи матеріал, має на меті донести до реципієнта необхідну інформацію, вплинути на нього та, за потреби, викликати емоції. За характером експресії речення поділяють на окличні та неокличні.

Речення, позбавлені емоційно-експресивної наснаженості, називають неокличними. Репрезентантами ж емоційної прагматики постають окличні речення, які реалізують емотивну функцію мови й виражені за допомоги емпатичної інтонації та спеціальних мовних засобів [4, с. 15]. Такий тип речень отримав комплексне дослідження в русистіці [2] і в україністіці [4]. Зокрема, Г. Навчук поділяє окличні речення на два види:

1. Біфункціональні окличні речення – являють собою структурні аналоги розповідних, питальних, спонукальних та бажальних речень.

2. Власне-окличні речення, у яких вираженням емоцій служить сама будова речень, незалежно від їхнього лексичного наповнення.

Окличні речення активізують увагу адресата та сприяють реалізації однієї з головних прагматичних цілей – підсиленню емоційного впливу на читача. Вони широко представлені в різних функціональних стилях: художньому, розмовному, публіцистичному та ін. Зокрема, у вітчизняному мовознавстві можна відзначити ряд наукових досліджень, у яких одним із аналізованих синтаксичних елементів постають окличні речення (Я. Гнезділова, І. Завальнюк, Н. Киселюк, Х. Тимінська, Н. Фурманкевич,

О. Четверікова та ін.).

Варто наголосити, що стилістичні особливості власне наукового мовлення вказують на нормативну відсутність чи обмеженість уживання окличних речень. Наразі, активне вживання окличних речень є характерним для науково-популярних текстів, переважно газетно-журнального дискурсу.

Під час аналізу наукових статей українського журналу «Економіст» ми виявили поодинокі випадки вживання окличних речень. Кількісний показник уживаних конструкцій становить 0,2%. На прикладах можемо спостерігати наявність різних типів окличних речень. Так, у текстах економічного дискурсу представлено розповідно-окличні, питально-окличні та спонукально-окличні речення. Розглянемо детально приклади за їхнім функціональним призначенням і комунікативно-прагматичним спрямуванням.

Розповідно-окличні речення виражають емоційно-піднесене ставлення автора до викладених фактів дійсності. При цьому не змінюється модальне значення й цілеспрямованість повідомлення. Відбувається, так би мовити, нашарування емоційного змісту на інтелектуальний та подальше їх співіснування в семантиці речення [2, с. 6].

У розповідно-окличних речення можна простежити різні емоційні прояви, зокрема: смуток, здивування, іронію, обурення, сподівання тощо.

Так, емоційна констатація власного ставлення автора до повідомлюваного може репрезентуватися граничним поєднанням емоційних проявів: смутку, надії та сподівання. Наприклад: *«А як потребує власне суднобудування схем фінансування, що відповідають вимогам сьогодення!»* (Економіст. – 2014. – № 5. – С. 5).

На особливу увагу заслуговують речення розповідного типу, емоційно-експресивний потенціал яких розкрито завдяки індивідуальній майстерності та професіоналізму автора. Це переважно речення, які містять інформацію фінансового характеру із зазначенням будь-яких числових даних. Проілюструємо: *Якщо розділити цю суму на кожного громадянина України у віці більше 18 років, а це 37,5 млн. людей, то отримаємо реальний фінансовий ресурс у розмірі \$1,8 млн (!)»; «А враховуючи те, що тільки для формування повної зайнятості на селі потрібно \$85 млрд (!), то напрям щодо створення робочих місць на селі є значно перспективнішим* (Економіст. – 2014. – № 6. – С. 45).

У поданих прикладах автор ніби виокремлює із загального контексту власне здивування. Беручи знак оклику в дужки, він тим самим не тільки робить акцент на своїх емоціях, але й зосереджує увагу читача на викладених

фактах – на отриманій у результаті підрахунків сумі, спонукаючи людину зайвий раз задуматися над реальним станом економіки.

Окличне речення як синтаксична форма повідомлення може виступати засобом вираження іронії. Проте іронічне висловлювання не обов'язково повинно бути комічним. У науковому мовленні іронія може демонструвати емоційно-оцінне ставлення автора до наданої ним інформації: *З одного боку, до Українського інституту промислової власності (УкрПатент) щорічно надходить близько 5000 заявок на винаходи, близько 9000 заявок на корисні моделі та близько 2000 заявок на промислові зразки. **І це при наднизькому фінансуванні наукової діяльності!*** (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 26).

Емоційна реакція обурення, виражена у формі окличного речення, не завжди має експресивно-окличну інтенцію. Вона може бути позначена лише структурно й інтонаційно: *Наприклад, є випадки, коли в аналізі регуляторного впливу чиновники зазначали, що існуючою проблемою є... **зменшення Кабміном кількості документів для отримання підприємцями дозволу (!)*** (Економіст. – 2014. – № 10. – С. 17). Як бачимо, зазначене речення за інформаційним навантаженням є розповідним. Емоційна експресія виражена, головним чином, у другій його половині, коли автор конкретизує проблему. Абсурдність викладеної інформації підкріплено уживанням явища апозіопезису (раптової зупинки викладу матеріалу). Автор ніби навмисно ставить три крапки, готуючи читача до чогось нетипового, непередбачуваного. Таке поєднання раптового переривання думки та окличної інтонації надає повідомленню більшої експресивності.

На особливу увагу заслуговують питально-окличні речення, які висловлюють питання з відповідним емоційно-експресивним забарвленням.

Зазначимо, що найяскравішими емоційно-експресивними конструкціями українського синтаксису вважають риторичні питання. Поєднання функціонального навантаження окличних та питально-риторичних речень має яскрава графічна репрезентація у вигляді сполучуваності знака питання та знака оклику. Проілюструємо: *Але впроваджується невелика частка об'єктів промислової власності – близько 30% (заданими самих винахідників). Виходить, що українські вчені щорічно реєструють близько 10000 «непотрібних» винаходів?!* (Економіст. – 2013. – № 1. – С. 26).

Уживані в науковому мовленні розповідно-окличні та питально-окличні конструкції сприяють комунікації, стимулюючи увагу читача, підсилюючи категоричність експресивного твердження, яке виникло на підставі попередніх висловлень.

В економічному дискурсі функціонують випадки чергування окличного речення з питальним. Таке переплетіння сприяє встановленню тісного контакту з читачем і в широкому розумінні діалогічності наукового мовлення. Наприклад: *Якщо «сябри» спромоглися збільшувати експорт за рахунок дарів лісу, то чого ж ми моря цураємось? Воно ж поруч – лише руку простягни!* (Економіст. – 2014. – № 5. – С. 5).

Спонукально-окличні речення є вираженням емоційного забарвлення спонукування. Головною метою такого типу речень є, передусім, спонукування, заклик до активної дії, підкріплене специфічною інтонацією. Функціонування спонукально-окличних речень не є характерним для текстів наукового мовлення. Поодинокі зразки можна спостерігати лише в разі цитування автором чужих думок. Наприклад: *Зокрема, додатково «в період глибокої рецесії експерти рекомендують:*

1. *Будьте готові прийти на допомогу, бути об'єктивними, справедливими й спокійними. <...>.*

2. *Залучайте всіх співробітників до процесу ухвалення рішень, це додасть їм впевненості у своєму професійному майбутньому.*

3. *Спілкуйтеся якомога більше! Своєчасна підтримка допоможе підпорядкованим подолати страх, невпевненість і депресію. <...>*[23, с. 83] (Економіст. – 2013. – № 11. – С. 30).

Створення таким чином ефекту співпричетності автора до спонукальної інформації сприяє його емоційній узаємодії з читачем. Інтенсивно виражений та емоційно забарвлений ланцюг речень-порад, поданих в одному контексті, активізує зацікавленість читача й спонукає до дотримання зазначених порад. Як стверджує В. Шинкарук, «речення з формами наказового способу, виражаючи пораду, вказують на доцільність запропонованої дії, яка названа в найближчому чи широкому контексті» [7, с.105].

Варто звернути увагу на інноваційну тенденцію оформлення окличних речень, а саме: графічне виокремлення знака оклику за допомогою дужок та подвійне-потрійне використання знаків оклику й питання тощо. Це підсилює й активізує внутрішню енергетику окличного речення [1, с. 323]. Проілюструємо: *«Тобто як саме має вчинити керівник підприємства РГ, щоб у подальшому його дії не було визнано неправомірними: замінити продукти відповідно до прописаних в інших документах норм і нагодувати учнів чи взагалі не організовувати їхнє харчування?!»* (Економіст. – 2013. – № 11. – С. 39); *«Винахідник говорив про реальність 1-1,5 центів за МВтч (?!)»* (Економіст. – 2014. – № 10. – С. 64).

Отже, аналіз наукових статей показав, що в межах українського

економічного дискурсу окличні речення являють собою особливий комунікативний тип із самостійною цільовою установкою, яку визначають наміри автора виразити свій психологічний стан, надати емоційну оцінку фактам і вплинути на адресата шляхом експресивізації висловлення.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо розгляд емоційної релевантної й експресивної спроможності речень питальної та спонукальної модальності в українському економічному дискурсі.

Література

1. Завальнюк І. Я. Функціонально-стилістичні особливості вживання окличних речень у сучасному українському газетному мовленні / І. Я. Завальнюк // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць на пошану проф. К. Г. Городенської з нагоди її 60-річчя / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2008. – Вип. 8. – С. 306–326.
2. Кильдибекова Т. А. Восклицательные предложения в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т. А. Кильдибекова. – Уфа, 1969. – 19 с.
3. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навчальний посібник] / І. М. Кочан. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
4. Навчук Г. В. Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. В. Навчук. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
5. Тимінська Х. В. Функціональна семантика німецьких експресивів / Х. В. Тимінська // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 23. – С. 180–182.
6. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 2002. – 351 с.
7. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : [монографія] / В. Д. Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2015 р.